

УДК 330.8:331.105.6

О.М. Соломка, к.е.н.

O. Solomka

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРАКТ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ
THE SOCIAL CONTRACT AS A OBJECT OF THE THEORETICAL
ANALYSIS

Досліджено еволюційний розвиток теорії соціального контракту. Розроблено теоретичне підґрунтя формування національної моделі соціального захисту на базі укладання соціальних контрактів. Запропоновано низку напрямків встановлення нового суспільного договору.

Ключові слова: *соціальний контракт, суспільний договір, соціальний інститут.*

The evolutionary development of the theory of the social contract is explored. The theoretical base of the shaping to national model of the social protection by conclusion of the social contract is developed. The recommendationes concerning the directions of the conclusion of the new social contract are offered.

Key words: *social contract, social institute.*

Вступ. Україна впродовж останніх десятиріч перебуває у стані постійного пошуку нових найефективніших соціальних моделей.

В сучасному суспільстві спектр інститутів (соціальних, економічних, політичних тощо) – надзвичайно широкий. Протягом останніх сторіч, в індустріальну епоху, виникло безліч нових інститутів, інформаційна епоха готує їх поповнення.

Теорія інститутів, що активно розпочала свій розвиток в другій половині ХХ ст. неминуче зачіпає феномен суспільного договору.

Вивченню системи інститутів і їх впливу на хід економічного розвитку присвячені роботи багатьох зарубіжних і вітчизняних економістів:

Дж. Бьюкенена, Р. Беккера, Д. Норта, Д. Бела, Л. Клейна, О. Тоффлера, О. Уїльямсона, Р. Мюрдаля, В. Нуреева, А. Шастітко, С. Архієреєва, О. Яременко і ін.

Проблеми узгодження інтересів соціальних груп були центральними в публікаціях і практичній діяльності Ш. Фур'є, А. Сен-Симона, Р. Оуена. Їх ідеї охоплюють найважливіші сфери життя суспільства: виробництво, обмін, розподіл, виховання, навчання, побут та ін.

Створення сучасних соціальних моделей можливе, „якщо скористатися методологією побудови традиційної міфопоетичної моделі суспільного договору..., найважливіша задача якого – розумне визначення і юридичне закріплення прав власності” [2, с.61].

В цьому плані хотілося б звернутися до розгляду суспільного договору як соціального інституту, – одного з провідних в системі демократичного суспільства, в умовах правової держави і цивільного суспільства.

Ця тематика з моменту початку економічних і соціальних реформ в Україні не могла не викликати гострого інтересу, оскільки Україна декларувала вибір демократичного переходу.

Науковою новизною є теоретично обґрунтований підхід щодо необхідності реформування соціальної сфери на засадах укладання соціального контракту, зокрема в пенсійній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити стан та розробити теоретичне підґрунтя формування національної моделі соціального забезпечення на базі укладання соціальних контрактів, які забезпечують ефективну взаємодію членів суспільства і влади, розвинути ідею про прийнятність застосування контрактних відносин стосовно пенсійної системи, показати практичні шляхи впровадження і механізми реалізації такого підходу.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали наукові теорії, концепції, фундаментальні положення економічної теорії, всебічний аналіз першоджерел, узагальнення вітчизняного і світового досвіду, науково-критичне осмислення напрацьованого в окресленій галузі науки і практики.

Результати. Принципи суспільного договору, що пропускається крізь призму концепції цивільного суспільства, були розроблені Жан Жаком Руссо в XVII столітті. Згадаємо з історії, що вихідним пунктом побудови соціальних програм для всіх просвітителів була людина як природна істота, тобто ізольований індивід. Більшість просвітителів вважало, що на первісній стадії, у так званому природному стані, люди жили поза соціуму і володіли внаслідок цього необмеженими правами і абсолютною волею. Незабаром, вони зрозуміли, що така воля їм непотрібна, і що набагато вигідніше добровільно обмежити свої непомірні домагання, чим вступити у “війну всіх проти всіх” (як виражався Т. Гоббс). Так доводи розумного егоїзму підштовхують людей до укладання суспільного договору, коли вони переходять на стадію суспільного або, виражаючись мовою Руссо, цивільного стану. Ця модель знайшла свій найадекватніший прояв у творі Ж.–Ж. Руссо „Про суспільний договір” (1762) [1].

Сьогодні від цієї концепції залишилось лише ядро, а саме: для досягнення соціального порядку, який би задовольняв усіх або хоча б більшість, потрібні ефективні механізми узгодження інтересів окремих людей та суспільних інститутів.

Дискусія про те, як виникає і розвивається договірне право продовжується донині. Наукові розробки в області теорії соціального контракту одержали поширення наприкінці XX століття у зв’язку з практичними задачами великих соціальних реформ у розвинутих країнах і в країнах „доганяючого розвитку”. На відміну від старої теорії соціального контракту (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо), яка претендувала на пояснення історичного походження держави і права, нова теорія орієнтується на:

- пояснення феноменів масової поведінки і формування очікувань;
- розвиток механізмів прийняття рішень, які враховують інтереси різних груп;
- досягнення угоди між суспільними, політичними групами і владою з приводу пріоритетів розвитку.

У дослідженнях Дж. Роулза і Нобелівського лауреата Дж. Харшані розроблена методологія експертного моделювання прийнятних позицій різних груп у суспільстві по відношенню до основних соціально-економічних параметрів розвитку, зокрема, політики заробітної плати і оподаткування. До цього напрямку примикають розробки М. Олсона, М. Макгіра і Нобелівського лауреата Д. Норта з проблем податкових і майнових відносин основних груп населення і влади.

У роботах Г. Таллока і Нобелівського лауреата Дж. Бьюкенена основна увага приділена зниженню витрат протистояння в суспільстві, способам взаємного визнання існуючих у різних групах майнових і немайнових прав і розвиткові механізмів прийняття економічних рішень у державній системі.

У роботах відомого перуанського економіста Е. де Сото, який брав участь у розробці „доганяючих реформ” у деяких країнах, загальнонаціональний суспільний договір розглядається як спосіб узгодження формальних і неформальних правил і усунення адміністративних бар’єрів, що сприяє прискоренню економічного зростання.

У теорії контрактів Олівера І. Уільямсона пропонується підхід, який „орієнтований на вивчення контрактної природи економічних процесів і постулює, що будь-яка господарська проблема, яку допустимо розглядати як контрактну, може бути найпродуктивніше досліджена в контексті логіки мінімізації трансакційних витрат. Очевидно, що будь-які відносини обміну укладаються в рамки даної концепції. У випадку багатьох інших проблем, на перший погляд неконтрактного характеру, їхня контрактна природа виявляється в результаті більш детального вивчення” [3, с. 51].

Зокрема, він також зазначає, що теорія контрактів може застосовуватися до трансакцій усіх типів, включаючи угоди на ринку праці [3, с. 38].

Інтерес економістів до реально існуючих контрактів також пробудили роботи Р. Коуза (у моделях загальної рівноваги були присутні тільки ідеальні контракти, у яких усі можливі майбутні події були заздалегідь враховані). Деякі угоди можуть відбуватися миттєво, прямо на місці. Але дуже часто передача

прав власності носить відстрочений характер, представляючи собою тривалий процес. Контракт у таких випадках перетворюється в обмін обіцянками. Тим самим контракт обмежує майбутню поведінку сторін, причому ці обмеження приймаються добровільно.

Контракти бувають явні і неявні, коротко– і довгострокові, індивідуальні і колективні, що мають потребу у третейському захисті або її не мають. Усе це різноманіття контрактних форм стало предметом всебічного вивчення. За неоінституціональним підходом, вибір типу контракту завжди диктується необхідністю економії трансакційних витрат. Контракт тим складніший, чим складніші вступаючи в обмін блага і чим складніша структура трансакційних витрат.

Позитивні трансакційні витрати мають два важливі наслідки. По–перше, через них контракти ніколи не можуть бути повними: учасники угоди будуть нездатні заздалегідь передбачити взаємні права і обов'язки на усі випадки життя і зафіксувати їх у контракті. По–друге, виконання контракту ніколи не може бути гарантоване напевно: учасники угоди, схильні до опортуністичної поведінки, будуть намагатися ухилитися від її умов.

Як бачимо, на формування теорії соціального контракту істотний вплив мали правові і соціально–філософські доктрини природного права і соціальної справедливості, правової держави і цивільного суспільства, солідарності і субсидіарності.

Ефективний суспільний устрій має на увазі цінність загальної (або колективної) вигоди від стабільних правил гри в політиці і економіці. В умовах нового суспільного договору вигода чесного бізнесу від стабільних і справедливих правил гри буде вище, ніж його витрати, понесені при встановленні цих правил. Колективна вигода бізнесу пов'язана також з підвищенням репутації й збільшенням вартості торговельної марки, а його суспільна вигода утвориться зі зниження трансакційних витрат (у тому числі витрат опортуністичної поведінки), росту рівня довіри й контрактної культури

на ринку, і тим самим відкриття можливостей для довгострокових інвестиційних проектів.

Однією з базових цінностей комплексу солідарних взаємовідносин в суспільстві є довіра, яка постає в якості ключового поняття і умов можливої співпраці між громадянами, соціальними інститутами та державою. Ф. Фукуяма вважає, що „добробут нації, як і її здатність до конкуренції, обумовлений єдиною усепроникаючою культурною характеристикою – рівнем довіри, притаманним даному суспільству...”[4, с. 129].

Сам соціальний контракт може являти собою угоду, підписану різними сторонами (наприклад, із приводу створення різних фондів надання соціальних послуг населенню, захисту прав власності тощо), так і спільно вироблений національний проект суспільного договору, що без підписання може підтримуватися різноманітними силами.

Соціальний контракт – це взаємодія громадян, що представлені через інститути громадянського суспільства, включаючи вільну економіку, та держави, з метою ефективного вирішення політичних, економічних і соціальних проблем різного рівня в рамках взаємності та відповідальності.

Так, пенсія – найважливіше джерело доходів літніх громадян. Її сутність не вичерпується матеріальним наповненням. Розмір пенсії є індикатором рівня соціальної солідарності при розподілі доходів в суспільстві. Сталий розвиток суспільства залежить певною мірою від вирішення питання про досягнення згоди поколінь щодо пропорцій споживання. Досягнення соціальної згоди вимагає наявності ціннісних установок, певного рівня організації сторін, дотримання соціальними суб'єктами правил та норм.

Отже, укладання соціального контракту між активним населенням і тими, хто в силу старості не може більше працювати, але хто в минулому сам матеріально (шляхом сплати страхових внесків) підтримував осіб літнього віку, повинно стати складовою частиною економічної діяльності суспільства.

Висновки. Установлення нового суспільного договору включає вирішення ряду ключових завдань:

1. Запуск діалогу в суспільстві й між суспільством і владою із проблем вибору та реалізації позитивного сценарію.

2. Досягнення домовленості по пріоритетах розвитку усередині економічних і політичних еліт.

3. Створення і поширення “нової філософії успіху”.

4. Розробка принципових рис і найважливіших елементів нового суспільного договору, у т.ч.:

– реструктуризація економіки, усунення адміністративних бар'єрів, реформа фінансової системи;

– корінна реформа системи освіти;

– судова реформа (у тому числі забезпечення доступу до правосуддя, впровадження третейських судів) і їх практичне втілення.

5. Визначення нового місця України в системі міжнародних економічних і політичних зв'язків.

Зокрема, успіх пенсійного реформування залежить від створення в країні умов для міцного та взаємовигідного для усіх верств населення соціального контракту у сфері пенсійного забезпечення.

Проблематика реформування соціальної сфери на засадах укладання соціального контракту потребує подальшого дослідження у напрямку адаптації світового досвіду до умов вітчизняної економіки.

Література

1. Руссо Ж.Ж. „Об общественном договоре, или принципы политического права” / Перевод с франц. А.Д. Хаютина и В.С. Алексеева–Попова – М.:”КАНОН-пресс”, „Кучково поле”, 1998. – 416 с.

2. Тимофеев Л. Общественный договор „ноль прав собственности” и теневой порядок (микроэкономическое моделирование) // Вопросы экономики. – 1999. – №4. – С. 61– 78.

3. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация. – СПб.:Лениздат; CEV Press, 1996. – 702 с.

4. Фукуяма Ф. Доверие, социальные добродетели и созидание благосостояния. В кн.: Новая постиндустриальная волна на западе. Антология // Под ред. В.Л. Иноземцева – М.: Academia, 1999. – С. 123-136.

Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.

\Соломка О.М.

Стаття рекомендована до друку доктором ек. наук, проф. кафедри економіки і права НУХТ А.О. Заїнчковським